

‘ניו דיל’ לישראל

:: דני גוטוין

להגנה צבאית על אזרחיה, דאג האוצר שאחריות זו לא תורחב לתחומים נוספים כמו תחומי החברה והכלכלה.

במלחמה – עורף, בימים אחרים – פריפריה

המלחמה הציבה את האוצר במצב לא נוח – שהרי העורף שעליו נתלה לפתע חוסנה של המדינה, היא אותה פריפריה שהאוצר ביזה, דלדל והתיש במשך שנים. נסיגת המדינה בפני השוק הותירה את הפריפריה חסרת אונים, שהרי הגיון השוק יעדיף כמעט תמיד את המרכז תוך ניוונה המתמשך של הפריפריה והפיכת תושביה לשואבי המים וחוטבי עצים במקרה הטוב ולמיותרים לחלוטין במקרה הטוב פחות. תועמלני השוק אף ידעו במשך שנים להעמיד את תביעות הפריפריה בגליל ובנגב לסיוע ממשלתי כקבצנות מגונה של מי שבעצם הישארותם שם הוכיחו את עליבותם, וחמור מכך, את חוסר יעילותם וכדאיותם במונחי השוק. והנה, הקטיושות והקסאמים הציבו לפתע דווקא את הפריפריה המבוזה כשכפ"ץ של המרכז.

אברי השוק החופשי התגברו במהירות על אי הנוחות הרגעית. בעצם ימי המלחמה דאגתם של מדורי הכלכלה ניתנה למתרחש בחזית הבורסה. המלחמה האמיתית שתיארו המדורים האלה היתה המלחמה על הפרטת בתי הזיקוק, כשהחמ"ל שעניין אותם הוא זה של רשות החברות הממשלתיות. באותו זמן עצמו נתפנה נגיד בנק ישראל להעלות את הריבית, כדי "לאותת לשווקים" ולמעשה לספקולנטים, צעד שרק חזרף את מצוקת האשראי והמשבר הכלכלי באזורים שנפגעו מהמלחמה.

במלחמה כמו במלחמה?

האוצר מיהר להבהיר, שגם בעת המלחמה ולמרות הטילים הוא לא יסוג ממדיניותו ויוסיף להתיש את הפריפריה, משמע את העורף,

שיקום העורף בצפון ובדרום לאחר מלחמת לבנון השניה עשוי להיות נקודת מפנה במדיניות הכלכלית של מדינת ישראל לקראת מדינת רווחה מתוקנת הדואגת לכל אזרחיה.

אחד המהלכים המשמעותיים בו נקטה הממשלה במהלך מלחמת לבנון השניה היה מדיניות ההפקרה של העורף, אותו עורף שעמידתו הוצגה כנכס אסטרטגי מדיניות ההפקרה התגלתה כמעט בכל תחום: הסירוב המתמשך להכריז על מצב חירום; אי מינוי שר או קבינט האחראים על העורף; מדיניות פיצוי שערורייתית; הימנעות מסיוע למהלך ההתפנות של אזרחי הצפון והפיכתם לפליטים; קריסת מערכות השירות למי שנותרו במקלטים ועוד. שיאה הציני של מדיניות הפקרה זו היתה הכרזתו של שר הפנים, רוני בר־און, שעובדי הרשויות בצפון שלא התיצבו לעבודתם הם עריקים; בין "עריקים" אלה, כדאי לזכור, רבים הם עובדי רשויות שמשרד הפנים מתנער זה למעלה משנה מהאחריות לתשלום משכורותיהם.

הפקרת העורף זכתה לתהודה ניכרת בתקשורת, שסיקרה את מצוקות יושבי המקלטים והנסים דרומה באותו אופן בו היא מטפלת בתופעת העוני "בימים כתיקונם", רק שאת מקום המקררים הריקים החליפו האסלות הדולפות. גם כאן, מיהרו להתייצב כמושיעים אנשי עמותות הצדקה ונדבנים חסודים שהפכו את המלחמה למופע של בית תמחוי. התקשורת מיהרה להעניק לנדבנים מדליות על נדבנותם והתנדבותם אך כרגיל הותירה את התנערות הממשלה מדאגה לצרכי האוכלוסיה, גם בשעת חרום, כשאלה פתוחה.

לצד המלחמה שניהל צה"ל בחזית, ניהל האוצר בעורף מלחמה עיקשת לבל יערער "המצב" עקרון מעקרונות הניאור־ליברליזם, השוק החופשי וה"הממשלה הקטנה" של מדיניותו. מאחר שהמלחמה הציבה את המדינה כאחראית

התקשורת מיהרה להעניק לנדבנים מדליות על נדבנותם והתנדבותם אך כרגיל הותירה את התנערות הממשלה מדאגה לצרכי האוכלוסיה, גם בשעת חרום, כשאלה פתוחה.

מאחר שהמלחמה הציבה את המדינה כאחראית להגנה צבאית על אזרחיה, דאג האוצר שאחריות זו לא תורחב לתחומים נוספים כמו תחומי החברה והכלכלה.

בשש אחרי המלחמה

המלחמה הנוכחית חשפה, אפוא, את הגיון העומק האכזרי של משטר ההפרטה הישראלי. יותר מכפי שהפקרת העורף היתה מחדל, היא היתה ביטוי של "השיטה". לפיכך, לא יוכל להיות שיקום אמיתי של העורף ללא מאבק במשטר ההפרטה בכלל.

שיקום העורף-פריפריה מותנה במעורבות מסיבית של הממשלה, תוך פניית פרסה מלאה מהמדיניות שנהגה כאן בשני העשורים האחרונים. שתי דוגמאות היסטוריות מתבקשות בהקשר זה. האחת, היא הניו־דיל האמריקאי של שנות השלושים, כאשר הממשל האמריקאי נטל על עצמו את תפקיד היזם והביא לתחיה של הכלכלה והחברה בארה"ב לאחר שאלו הובלו את עברי פי פחת על ידי שיטת השוק; השנייה, היא תכנית מרשל שהביאה לשיקומה המהיר של אירופה בתום מלחמת העולם השנייה, שוב באמצעות השקעה ממשלתית גדולה. בשני המקרים היזמות הציבורית הביאה לשיקום וצמיחה כלכלית חסרי תקדים תוך זמן קצר. כישלון שילובה של מזרח גרמניה בכלכלת המערב מיד אחרי איחוד שתי הגרמניות בשנות התשעים, שנעשה באמצעות השוק על בסיס עקרון ההפרטה, רק מדגיש את יתרונותיה של שיטת השיקום הציבורית.

לאחר המלחמה יהיה צורך לשקם את הצפון והדרום לא רק מנזקי הקטטשות והקסאם של הקיץ האחרון אלא בעיקר מנזקי המדיניות הכלכלית של העשור האחרון. ניהולו של מאבק זה עשוי להיות תרומתם האמיתית של הצפון והדרום לחוסנה של ישראל. זה המאבק האמיתי על דמותה של החברה הישראלית. זהו המאבק ששרי מפלגת העבודה ונציגיה בכנסת כשלו מלנהל במהלך המלחמה. זהו המאבק שיש להובילו, איתם או בלעדיהם.

ה'בליץ' על לונדון בימי מלחמת העולם השנייה והקשיים של העורף הבריטי בתקופת המלחמה הולידו, עם סיומה, את תכנית בוורידג' שהניחה את היסודות למדינת הרווחה הבריטית. ההיבטים החברתיים של ניסיון המלחמה של האנגלים הביאו אותם עם סופה להדחתם של השמרנים בראשות צ'רצ'יל, אביר הנצחון הצבאי, ולעלייתו של הלייבור שעקרונותיו נראו מתאימים יותר לשני האתגרים לפנייהם נצבה בריטניה – בניין מדינת הרווחה וסיום העידן הקולוניאלי. שני אלה, כפי שכבר כתבנו כאן – כרוכים אהדדי. אתגר דומה, קידומו של 'ניו־דיל' ישראלי, מונח עתה לפתחה של החברה הישראלית ובמיוחד לפתחם של הסוציאליסטים הישראלים.

בשיטותיו המוכרות. העיקרון הראשון שהנחה את פעולת האוצר היה הפרטת העורף. הדאגה להתמודדות עם מצב המלחמה הוטלה על כל פרט, תוך סירוב להפעיל מערך סיוע ציבורי, מחשש שהדבר יהווה תקדים בתקופה שלאחר המלחמה. וכך שוב נחשף ההגיון של הסתלקות המדינה משרותי הרווחה: בעלי היכולת השתכנו במלונות תל־אביב ואילת. היו שהסתייעו ברשתות חברתיות ומשפחתיות כדי למצוא מקלט לתקופת מה. מאחור נשאר, כמו תמיה, כל האחרים – הקשישים, העולים, העניים – משמע כל אלה שבאופן רגיל האוצר רואה בהם מטרה. אל תוך החלל שפער האוצר נכנס, שוב כרגיל, 'המגזר השלישי' עוטה ארשת החמלה המקצועית. השמות המוכרים – השופרסל, דודי זילברשלג וארקדי גידמאק – מיהרו לגזור את הקופון הפטוריוטי. שרי הממשלה מצאו מפלט ממחדליהם בהכתרת הפילנטרופיה כביטוי לחוסנה של החברה הישראלית, בעוד שבפועל היא חשפה את מערומי הניאו־ליברליזם וכשלו. כדרכו, 'המגזר השלישי' לא נטל כל אחריות על גורלם של העניים והחלשים; הוא לא היה מחוייב לעזור לכולם, לא בכל תחום ולא כל הזמן; ותרומותיו ביטאו את גחמות התורמים יותר מאשר את צרכי המקבלים.

העקרון השני שהנחה את פקידי האוצר בזמן המלחמה היה חתירה להנהגת מבחנים מחמירים, דוגמת אלו שבאמצעותם הוא מתיש את האמהות החד־הוריות וכאי ביטוח האבטלה בימי שלום, כתנאי לקבלת הפיצויים. במהלך המו"מ על הסדר הפיצוי בין האוצר, ההסתדרות והתעשיינים ביקשו פקידי האוצר להתנות את מתן הפיצויים לעובדים ב"מבחני זכאות", כמו למי יש ילדים ולמי אין, למי יש ממ"ד בבית ולמי אין וכד', מגמה שסוכלה בידי נציגי ההסתדרות.

העקרון השלישי והחמור מכולם, שהנחה את האוצר, היה עיקרון הסקטוריאליזציה. הנחת היסוד של הסדר הפיצוי שהציע האוצר היתה שמלחמה היא בעיה של אלה שנפגעו ממנה ולא של כלל אזרחי ישראל או של המדינה. הגילוי הבולט של גישה זו הוא בניכוי שני ימי חופשה משכרם של העובדים בצפון כהשתתפות בתשלום שכרם. לא עלה על דעתם של מנסחי ההסכם לנכות את ימי החופשה מכלל העובדים, ואפשר שאפילו בייחוד מאלו שלא נפגעו מן המלחמה, או להטיל מלווה מלחמה על כלל הציבור – אם אכן יש קושי במימון ההסדר. להפך – כדי להרגיע את השוקים הזדרז שר האוצר להודיע כי לא יהיו מיסים נוספים ולא תיפרץ מסגרת התקציב, וכך העמיק את הפער בין הפריפריה והמרכז.

תועמלני השוק אף ידעו במשך שנים להעמיד את תביעות הפריפריה בגליל ובנגב לסייע ממשלתי כקבצנות מגונה של מי שבצעם הישארותם שם הוכיחו את עליבותם, וחמור מכך, את חוסר יעילותם וכדאיותם במונחי השוק.

הדאגה להתמודדות עם מצב המלחמה הוטלה על כל פרט, תוך סירוב להפעיל מערך סיוע ציבורי, מחשש שהדבר יהווה תקדים בתקופה שלאחר המלחמה.

אל תוך החלל שפער האוצר נכנס, שוב כרגיל, 'המגזר השלישי' עוטה ארשת החמלה המקצועית. השמות המוכרים – השופרסל, חדי זילברשלג וארקדי גידמאק – מיהרו לגזור את הקופון הפטוריוטי.